

LADÁNYI KRISZTINA
(Ungvár)

Falucsúfolók az Ungvári és Munkácsi járásban

Régi korok érdekes „népszokásai” voltak a falucsúfolók. A falucsúfolók egy része akár dicséret is lehetne. A lakosok munkaszeretete, talpraesettsége, kereskedelmi szelleme tűnik ki belőlük. A falucsúfolók minden sorának megvan a maga néprajzi háttere, oka, története.

Tanulmányomban két munkácsi járási és hét ungvári járási község név- és falucsúfolóit vizsgálom: Beregrákos, Csongor – Munkácsi járás, Nagydobrony, Eszeny, Szalóka, Tiszaágtelek, Salamon, Rát, Kisgejőc – Ungvári járás.

A Magyar néprajzi lexikon így határozza meg a falucsúfolókat: „Falucsúfolók – frappáns történet, valamely falu ostoba, ostobának tartott vagy magát ostobának tettető lakójáról, illetőleg lakóiról. A falucsúfolókban főként a tudatlanságot, a célszerűtlen viselkedést, jellemhibákat gúnyolja ki a közösség. A falucsúfolók megtörtént komikus esetekből is válnak. Egy részük kizárólag egy-egy faluhoz kötődik századok óta, míg más részük országszerte elterjedt, vidékekként más-más falura helyettesítve ismerik. Vannak olyan falvak, amelyek részéről egy történet ismert, de vannak olyanok, amelyek részéről több történet is ismert” [5, 30].

A falucsúfoló igen elterjedt és népszerű műfaj, megtörtént esetekkel és vándor anekdotákkal napjainkban is gyarapodik, ismeretes az egész magyar nyelvterületen.

A falucsúfolóknak többféle osztályozását ismeri a szakirodalom. Az összegyűjtött anyag csoportosításánál a Magyar néprajzi lexikon [5, 29–30], Bereznai Zsuzsanna [2, 1–48] és Mészárosné Varga Mária [6, 1–35] osztályozását vettem alapul. Az összegyűjtött anyagnak megfelelően az alábbi csoportokat különítettem el:

1. Epikai maggal rendelkező falucsúfolók:
2. Epikai mag nélküli falucsúfolók:
  - a) szóláshasonlatok;
  - b) tréfás jelzők;
  - c) versek, rigmusok.

1. Epikai magot tartalmazó falucsúfolók

Epikai maggal rendelkező falucsúfolóknak az alapját az emberi tulajdonságok, furcsaságok képezik. A falucsúfoló alapja azonban nem pusztán megfigyelés vagy ráfogás, hanem valami véletlenül megtörtént vagy kitalált esemény. Ezek rövid történetek, több faluval is kapcsolatosak.

A dobronyiak / telekiek, ásványiak keresztbe viszik a láptót az erdőbe.

A dobronyiak/telekiek, ásványiak az erdőben találtak egy fészket. Elhatározták, hogy leszedik a fáról. Hazamentek láptóért. Visszafelé jövet a láptót keresztbe vitték, de nem haladtak, zavarta őket a fa, ezért kivágták a fákat, természetesen azt is, amelyen a fészek volt.

Ma akkor használják ezt a kifejezést, ha valaki fordítva végez valamit, ezért nem sikerül neki.

Nagydobronyban hüppen az alma.

Benedek János dobronyi lakosnak volt a kertjében egy igen nagy és szép almafa, amelyen sok alma termett. Őrizték is, ahogy tudták. Egyszer az egyik leánygyermek

hallja ám, hogy leesett a fáról egy alma, mire úgy kiáltott az udvaron foglalatoskodó apjának: „Édesapám, hüppent a kertben az alma!”

Nem leesett, hanem hüppent, innen ered az elterjedt bosszantó kérdés.

Mit mondott az eszenyi pap?

A környező falvakban elterjedt ez a kérdés, ez a szólás. Az eszenyiek is ismerik. Az adatközlők elmondása szerint valamikor régen az emberek mindenfélét kértek a paptól. Az egyik merész hívő valami furcsa és meghökkentő dolgot kért. A papot nagyon meglepte a kérés, és kérdéssel válaszolt rá: „Hát a f...m nem kéne?”

Ma is használják ezt a kérdést az emberek akkor, ha valaki furcsa dolgot, teljesíthetetlen kérést óhajt valakitől. Ez olyan, mint egy költői kérdés, választ sem várnak rá.

Teleken nyomják az ajtót.

Egyszer Teleken mozi lett volna. A mozis beszédte a pénzt, aztán pedig azt mondta az összegyűlt tömegnek, hogy nyomják az ajtót, ő is nyomja, de ő kívülről. A mozis azonban felült a biciklire, és a beszédett pénzzel együtt elment. Az emberek pedig nyomták az ajtót.

Azóta kérdezik a telekiektől: „Nyomják-e még Teleken az ajtót?”

A nagydobronyiak felhúzták a bikát a templom tornyába, hogy ott a füvet lelelje.

Kötelet kötöttek a bika nyakára, és így húzták felfelé. A bika kinyújtotta a nyelvét, az egyik ember azt mondta, hogy már nyújtja a nyelvét, enni akar.

A bika azonban megfulladt, megdöglött.

A templom eltolása

Kisdobronyban a templom közepén van. Egyszer elhatározták az emberek, hogy tovább tolják. Letették a kabátjukat, és neki láttak tolni a templomot. Arra ment egy ember és a kabátokat áttette, mert zavart neki.

Egyszer az egyik munkás megáll, és szól a társának, hogy már elég, készen vannak, mert a kabát már a másik oldalon van. A másik szerint viszont a templom sehová sem ment.

Lány kell, hány kell?

Ez a kérdés a csongoriakra vonatkozik, mivel Csongoron sok volt a vénlány, s ha valaki nősülni akart viccesen ezt kérdezték tőle.

Ketten teszten ki egy dobronyi embert.

Köztudott, hogy a környéken a dobronyiakat mindenki az ügyességükről, a leleményességükről ismeri, hisz mindenütt ott vannak, mindent tudnak.

2. Epikai mag nélküli falucsúfolók

Mészárosné Varga Mária így határozza meg az Epikai mag nélküli falucsúfolók fogalmát: „A falucsúfolók egyik típusa, amelyben egy-egy vidék falvainak – lehetőleg a falunévvel összecsengő – jellemző vonatkozásait rigmusban sorolják fel” [6, 22]. Néha történet is társul hozzájuk, csak a használók nem ismerik.

a) szóláshasonlatok

Keresztbe viszik, mint a dobronyiak / telekiek / ásványiak a láptót.

Akkor használják, ha valaki nem a rendjén végzi a munkáját.

Annyian vannak, mint a dobronyiak.

Az ember akárhová ment mindig találkozott dobronyiakkal. Lehetett az Moszkva, Kijev. A nyelvet nem nagyon tudták, de bejárták mindenütt. Ha valahol sokan vannak, akkor használják ezt a szóláshasonlatot.

Nyomják, mint Teleken az ajtót.

Akkor használják, ha valaki nagy erőfeszítéssel végez valamit.

Nekidőlt, mint az ásványiak a ködnek.

Gyakran használják, ha valaki minden erejével nekilát valamilyen munkához.

b) tréfás jelzők

Cifra Salalmon. (azért nevezik így őket a környező falvakban, mert szerettek cifra, ruhába járni)

Nagydobronyaiak – bicskások, bühőkök. (Azért bicskások, mert mindig verekedtek)

Kisdobronyaiak – púposok.

Rátiak – retkesek (Azért nevezik így őket, mert retket termesztettek, és ezt hordták a piacra.)

Ásványiak – lekvárosok. (bizonyára elterjedt a lekvárfőzés hagyománya ebben a faluban)

Eszenyiek – túrósok (talán az a magyarázat, hogy túrót hordtak a piacra leginkább)

Telekiek – mókusok (Teleket erdő vette körül, s az erdőben sok volt a mókus)

Gejőciek – hagymások (Gejőcben sok hagymát termesztettek régen, s innen ered)

A kisgejőciek – nemesek (régen Kisgejőcben sok volt a nemes, az akkori időben ez sokat jelentett)

Nagygejőc – vadgejőc (a nagygejőciek szeretnek verekedni, kötekedni. Egyszer volt egy nagy verekedés, és azóta ragadt rájuk ez a név.)

Császlóc – angyalfalva (Császlóc lakossága katolikus vallású. Angyalfalva azért, mert minden ünnepet megtartanak)

Csongor – cirufalva (Csongoron sok cirut termesztettek, ebből seprűt kötöttek, a szomszédos falvak gyakran használják ezt a jelzőt)

Csongori – ócskások

A barkaszóiak rongyosok.(elég szegény falvak voltak a környező községekhez viszonyítva, s ezért ragasztották rájuk ezt a jelzőt)

A barkaszóiak lelencesek. (Dolgozni nem nagyon szerettek az itt élő emberek, sok árvaházi „lelences” gyerek járt napszámba)

c) versek, rigmusok

Akit Ráton meg nem vernek,

Ha Ráton meg nem vernek,

Szürtében meg nem lopnak,

Dobronyban meg nem szúrkálnak,

Tégláson meg nem szégyenítenek,

akkor végig mehetsz a világon.

Az végig mehet a világon.

Ez a két falusoroló viselkedésre utal.

Szalókán szalad a fíng a lókán,

Szalókán, szalad a fíng a lókán,

Teleken megfogták,

Eszenybe megfogják,

Kisdobronyban megitták.

Ásványba meg megisszák.

Teleken szekeren jár a tehen.

Teleken földműves emberek laknak, ezért régen sok szekér, mindenhová ezen mentek, így ragadt rájuk ez a mondóka.

Kisdobronyi púposok,/Tekenőbe sz.rtatok,/

Elvitették Ungvárra,/ Két garas volt az ára.

Régen az emberek szegények voltak, és minden mozdíthatót eladtak. Életvitelre utal ez a csúfoló.

A falucsúfolók lexikai és nyelvtani vizsgálata

A téma névtani, nyelvtani szempontú tanulmányozásával a kutatók tudomásom szerint nem foglalkoztak, ezért saját szempontokat is kidolgoztam az anyag elemzésében. Szükségesnek tartom a lexikológiai és a nyelvtani megközelítést, mivel a csúfolók alaposabb megismeréséhez ez is támpontokat adhat.

A csúfolók lexikológiai sajátosságai

A lexémák és a frazéma lexikológiai egység. A csúfolókban a lexémák közül a tulajdonneveket érdemes megvizsgálni, mivel a helynevek és a személynevek szinte mindegyikben benne vannak. Sok frazeológiai egység is megfigyelhető a falucsúfolókban. A falucsúfolókat Bereznai Zsuzsanna [2, 48] és Mészárosné Varga Mária [6, 46] is vizsgálja ilyen szempontból. Bereznai Zsuzsanna A falucsúfolók frazeológiai szempontú vizsgálata c. részben, Mészárosné A falucsúfolók nyelvi megjelenési formái címmel elemzi a kérdést. Ide a szólásokat, szóláshasonlatokat és más állandó szókapcsolatokat sorolják a szerzők, amelyek kapcsolatban vannak a kutatópontokkal és környékükkel. A lexémák közül a tulajdonneveket érdemes megvizsgálni, mivel a csúfolókban helynevek és személynevek viszonylag gyakran szerepelnek. Az összegyűjtött 34 falucsúfoló között az alábbi frazematípusokat különítettem el:

1. Frazémák. A Fábián Pál-féle csoportosítást alapul véve [4, 496–497], az említett kutatók ilyen szempontú vizsgálódásait felhasználva csoportosítottam a csúfolókban előforduló frazémákat. Anyagomban legtöbb a szólás és a szóláshasonlat, ezek főleg a falucsúfolókban figyelhetők meg, elvéve találunk példát csúfoló jellegű szóláshasonlatokra a névcsúfolók körében is.

Az összegyűjtött 34 falucsúfoló között az alábbi frazematípusokba tartozik:

Szokványos kifejezések. A szokványos kifejezések eredeti jelentésükben használt szókapcsolatok, de bennük egy vagy több szó lehet átvitt értelmű is. Például: *Mit mondott az eszenyi pap?*

Lány kell, hány kell? (Csongor)

Szólások. Az állandó szókapcsolatok között a legszínesebb csoportot alkotják.

Például: *Nagydobronyban hüppen az alma.*

Teleken szekeren jár a tehen.

Ketten teszten ki egy dobronyi embert.

Szóláshasonlatok. A szóláshasonlatok két részből állanak: egy főmondatból és egy hiányos szerkezetű hasonlító mellékmondatból. A szóláshasonlat első fele valamilyen állítás, a második fele ennek ismétlése egy vele tartalmilag egyértékű képben, amely az állítást megvilágítja, nyomósítja. A falucsúfolók között sok a szóláshasonlat. Ezek a községben lakók tulajdonságaira utalnak. A főmondatbeli utalószó elmarad, így tömörebb, rövidebb a mondat. „Helynévhez fűződő adomából is lehet szóláshasonlat” — állapítja meg R. Molnár Emma [7, 82]. Ilyen szóláshasonlatokat jegyeztem fel: *Keresztbe viszik, mint a dobronyiak / telekiek / ásványiak a láptót az erdőbe.*

Annyian vannak, mint a dobronyiak.

Nyomják, mint Teleken az ajtót.

Nekidőlt, mint az ásványiak a ködnek.

Megmondta, mint dobronyi ember az ökrének.

2. Helynevek a falucsúfolókban: A falucsúfolók mindegyikében előfordulnak helynevek. Ezek a kutatópontok és a környező falvak nevei. R. Molnár Emma idiómák adomákból című munkájában megjegyzi, hogy a helyhez kötődő adoma idiómák mindig tartalmaznak helynevet [7, 82]. Gyűjtésében az alábbi helynevek és származékaik fordulnak elő: *Dobrony, Kisdobrony, Nagydobrony, Telek, Ásvány, Eszeny, Szalóka, Barkaszó, Csongor, Rát, Szürte, Téglás,*

A csúfolók nyelvtani sajátosságai

Nyelvtani szempontból a szóalkotás módjai (szóképzés, szóösszetétel) és a mondattani sajátosságok érdemelnek figyelmet. A szóalkotási módokat a névcsúfolóknál indokolt vizsgálni, a mondattani sajátosságokat mindkét csúfolótípus esetében.

1. Szintagmák. A falucsúfolók között a népköltészeti szakirodalom kiemel egy csoportot, amelyet tréfás jelzők néven említ. Nyelvtani szempontból ezek szószerkezetek. Két típusa fordul elő leggyakrabban:

a) jelzős szerkezetek, amelyekben a jelző a csúfolt falu nevéből alakult **-i** melléknévképzővel: *Nagydobronyi bicskások; nagydobronyi bühőkök. Kisdobronyi púposok; Gejőci hagymások; Kisgejőci nemesek; Csongori ócskások; Barkaszói rongyosok; barkaszói lelencesek; Ráti retkesek; Teleki mókusok.*

b) predikatív szószerkezetek, amelyekben az alany tulajdonnév, helynév, a kutatópont vagy a környező falvak neve. Az állítmány névszói, és a község jellegzetes foglalkozását, a lakosság találó jellemzését tartalmazza.

Császlóc angyalfalva

Csongor cirufalva

Nagygejőc vadgejőc

2. Mondattani sajátosságok. A falucsúfolók között találunk olyanokat, amelyek rövidke és valamilyen rövid történet kapcsolódik hozzájuk. Grammatikailag ezek kérdő mondatok, amelyekre néha választ sem várnak a kérdezők. Ezek kiegészítendő és eldöntendő kérdő mondatok. Ilyenek:

Mit mondott az eszenyi pap?

Nyomják-e még Teleken az ajtót?

Nagydobronyban hüppen-e még az alma?

Lány kell, hány kell? (Csongor)

A rátótiadáknak is nevezett falucsúfolók sokszor csak egymondatos közlésből állnak, ilyenkor a magyarázó történetet elhagyják. Pl.: A dobronyiak *bicskások*, a rátiak *retkesek*. Ismertek a településnevek verses felsorolásai is. Nagyon fontos régi név-és falucsúfolók összegyűjtése, mivel napjainkban egyre többen adnak közre saját alkotású névcsúfolókat. A csúfolók gazdag, színes anyagát lexikológiai és nyelvtani szempontból is vizsgáltam. Sajátos népi gyermekverstípust jelentenek a csúfolók, amelyeknek megvannak a jellemző lexikai és nyelvtani sajátosságai.

IRODALOM

1. Barna Gábor. Falucsúfolók // Báránd története és néprajza. Szerk.: Balassa Iván Báránd, 1985 – 426.o.
2. Bereznai Zsuzsanna. Falucsúfolók az Egri járásban // Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 1985/23.– 48 o.
3. Cs. Nagy Lajos. A mondattan és a mondat általános kérdései // A magyar nyelv könyve. Főszerk.: A. Jászó Anna. – Bp.: Trezor Kiadó, 2004–340.o.

4. Fábrián Pál. A szókészlet // A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. – Bp.: Tankönyvkiadó, 1974 – 495.o.

5. Magyar Néprajzi Lexikon. Főszerk.: Ortutay Gyula, II. kötet. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1979. – 29–30.o.

6. Mészárosné Varga Mária. Falucsófolók a Tapolcai járásban // Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, 1987 – 35 o.

7. R. Molnár Emma. Idiómák adomákból // Bárczi Géza centenáriumi. Szerk.: Békési Imre – H.Tóth Imre. – Szeged: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Területi Bizottsága, 1994 – 82–83.o.

8. Ujváry Zoltán. Falucsófolók // Gömöri magyar néphagyományok. Szerk.: Veres László–Viga Gyula. – Kiadja a Miskolci Hermann Ottó Múzeum a 70 esztendő Ujváry Zoltán tiszteletére, 2002 – 566–568.o.

Ладані Крістіна
Прозивалки у мовленні жителів в угорських населених пунктах
Ужгородського та Мукачівського районів
Резюме

У статті характеризуються прозивалки у мовленні жителів в угорських населених пунктах Ужгородського та Мукачівського районів. Автор подає визначення поняття „прозивалки” різними науковцям, і на підставі зібраного матеріалу класифікує прозивалки за мотивацією, особливістю людей, подіями в житті людини тощо. Переважна більшість прозивалок передається по чоловічій лінії.